

**НАҚДУ БАРРАСИИ
БАҲСҶО ПЕРОМУНИ РӯЗГОРУ
ОСОРИ МИРЗО ШӯХИИ ХУҶАНДИ**

*Хайдарова Бисаноат Умаровна, унвонҷӯи
кафедраи адабиёти классикии тоҷики МДТ
“ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров” (Тоҷикистон,
Хуҷанд)*

**РАЗМЫШЛЕНИЯ О ЖИЗНИ И
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИРЗО ШУХИИ
ХУДЖАНДИ**

*Хайдарова Бисаноат Умаровна, соискатель
кафедры таджикской классической
литературы ГОУ “ХГУ имени акад. Б.
Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)*

**CERTAIN CRITIQUES, CONSIDERATIONS
AND DISCUSSIONS BESET WITH MIRZO
SHUKHII KHUJANDI'S LIFESTYLE AND
CREATIONS**

*Khaidarova Bisanoat Umarovna, applicant of the
department of Tajik classical literature under SEI
“KhSU named after acad. B. Gafurova”
(Tajikistan, Khujand), E-mail: uchzaphgu@mail.ru*

Вожаҳои калидӣ: Шӯҳии Хуҷандӣ, адабиётшиносӣ, адабиёти тоҷик, мероси адабӣ, шарҳ, тавзеҳ, моддаи таърих, шеъри тоҷикӣ

Дар мақола навиштаҳои олимони адабиётшинос дар бораи рӯзгору осори Мирзо Шӯҳии Хуҷандӣ, ки дар матбуот ва осори таҳқиқӣ дар солҳои гуногун ба чоп расидаанд, мавриди баррасӣ ва нақду наҷӯҳии қарор дода шудааст. Бисёр навиштаҳои муҳаққиқон дар бораи шоир аз рӯи мақола ва таҳқиқоти дар матбуот ва китобҳои таърихи адабиёт сурат гирифтааст, ки дар натиҷа ҳама хатои ҳамдигарро такрор кардаанд. Иштибоҳ ва хатоҳо дар ин маврид ҳам дар зиндагинома ва ҳам дар баргардони ашъори ӯ рӯй додаанд. Муаллиф кӯшидааст, ҳама мақолаҳо ва осори дар мавриди шоир ба чоп расидаро мунсифона нақду баррасӣ намояд. Аз таҳқиқи маводи дар бораи шоир ба чоп расида ба чунин натиҷа метавон омад, ки рӯзгору осори Мирзо Шӯҳии Хуҷандӣ, ки дар бораи таҳқиқоти пароканда бо мулоҳизаҳои зидду нақиз анҷом ёфтааст, ҳанӯз интизори таҳқиқоти мунсаҷим, пайғирона ва бодалелу мадрақҳои мустанади илмӣ мебошад.

Ключевые слова: Шухии Худжанди, литературоведение, таджикская литература, литературное наследие, комментарий, пояснение, история, таджикское стихотворение.

В статье рассматриваются труды ученых-литературоведов о жизни и творчестве Мирзо Шухии Худжанди, изданные в различные годы. Отмечается, что исследователи в своих трудах о поэте черпали информацию из периодической печати и в книгах по истории литературы, вследствие чего они повторяли ошибки друг друга. Неточности и ошибки наблюдались и при описании жизни поэта, и при изучении его творчества. Автор предприняла попытку собрать и изучить все статьи и работы о поэте. В результате анализа она пришла к такому выводу, что жизнь и деятельность Мирзо Шухии Худжанди не достаточно полно освещена с научной точки зрения и представляется возможность для новых и более точных изысканий.

Key-words: Shukhii Khujand, literary criticism, Tajik literature, literary legacy, commentary, explanation, history, Tajik poetry

The article dwells and critiques on writings belonging to the pen of scholars in literary criticism beset with Mirzo Shukhii Khujandi's lifestyle and creations, which published in the press and research works referring to different years. A considerable number of scholars' writings concerned with the poet have been designed on the premise of articles and research works publishing in the press and books on the history of literature, as a the results, all of them repeated each other's mistakes. Mistakes and errors in the relevant regard occurred both in his autobiography and in his poems translation. The author makes an endeavor to review all published articles and works concerning the poet honestly. Adducing the results of the analysis concerned with the published materials about the poet the author of the article comes to the conclusion that Mirzo Shukhii Khujandi's lifestyle and creations scattering research has been conducted with contradictory considerations are still waiting for a profound, consistent and well-documented scientific facts, on the whole.

Дар бораи шоиру орифи тоҷик дар қарни XVIII Мирзо Шӯҳии Хучандӣ пажӯҳиш ва таҳқиқоти лозиме сурат гирифтааст, ки ҳам дар осори таҳқиқии адабиётшиносӣ ва ҳам матбуот ба нашр расидаанд. Муҳимтарин таҳқиқоти муфассал роҷеъ ба рӯзгору осори ин шоир ҳамоно рисолаи Камол Ёқубов мебошад [24].

Мутаассифона, аз муҳаққиқоне, ки дар бораи Шӯҳии Хучандӣ мақолаҳо навиштанд (11, 12, 17, 18, 19, 20, 21), ягон нафарашон аз мақолаҳои Камол Ёқубов (8, 66-73; 9, 36; 10, 62-64) ва рисолаи номзадӣ ӯ [24] ёд накардаанд, ба истиснои ин ҷумлаи У.Каримов “дар бораи Мирзо Шӯҳӣ мақолаи Камол Ёқубӣ низ мавҷуд аст [8, С.66-73] ва тавзеҳ медиҳад, ки муаллифи мақола аз хусуси ақидаҳои иҷтимоӣ сиёсии шоир мухтасаран сухан ронда, кӯшиш мекунад, ки Мирзо Шӯҳиро аз шоирони намоён ва барҷастаи нимаи дуввуми асри XVIII ва аввалҳои асри XX ба қалам диҳад” (12,68). Дар ҳоле, ки мақолаҳо ва рисолаи Камол Ёқубов то таълифи мақолаҳои муҳаққиқони ёдшуда ба чоп расида ва дифоъ гардидааст. Ин муносибат К. Ёқубовро маҷбур кардааст, ки бо мақолаҳои танқидӣ ба ин муҳаққиқон ҷавоб нависад ва нуқсу камбудии мақолаҳо ягонро нишон диҳад. Бори аввал К. Ёқубов ба китоби “Адабиёти тоҷик дар нимаи дуввуми асри ХУII ва аввали асри XIX” (қисми дуюм) У.Каримов [12] тақриз навишта онро муфассал баррасӣ ва бо камолӣ инсоф аз дастовардҳои мувафакиятҳои тадқиқоти анҷомдодаи муаллиф сухан ронда, дар зимн аз камбудӣ ва иштибоҳоти шеърӣ Шӯҳӣ, ки хангоми баргардони он ба хатти кирилӣ сурат гирифтааст, гуфтугӯ ба миён оварда, онҳоро нишон додааст. Вале на ҳамаи эродҳои муаллифи тақриз холисона, илмӣ ва саҳеҳ мебошанд, ки мо онҳоро хотирнишон намудем. Муаллифи тақризи боло баъдан бо имзои Камол Ёқубӣ дар рӯзномаи “Адабиёт ва санъат” [4, с.4] таҳти унвони “Дар қори илмӣ шитобқорӣ нашояд!” мақолае дар ҷавоби У. Каримов навишта, ҳадафи худро аз таълифи он ин тавр баён менамояд: “Ман дар ин навишта аз хусуси мақолаи Усмон Каримов “Мирзо Шӯҳии Хучандӣ” (ин навишта мақола набуда, як фасли китоби “Адабиёти тоҷик дар нимаи дуюми асри XVIII ва нимаи аввали асри XIX бошад, ки ба қалами Усмон Каримов тааллуқ дорад – С.Ҳ.), ки дар қисми дуюми “Адабиёти тоҷик” [12] нашр шудааст, андешаҳои худро баён карданӣям, зеро дар ин мақола муаллиф нисбат ба эҷодиёти шоир фикрҳои ғалат баён кардааст. Мақсади камина дар бораи очерки номбурда навиштани тақриз нест, балки ҳадаф аз он аст, ки андешаҳои ягонро роҷеъ ба ҳулосаҳои яктарафа ва беасоси У.Каримов оид ба эҷодиёти Мирзо Шӯҳӣ як-як гуфта гузарам ва то ҳадди имкон ба ҳақиқати ҳол равшанӣ андозам” [4,с.4]. Аввалин эроди муаллифи мақола ба У. Каримов он аст, ки нахустин маълумотро дар бораи шоир на адабиётшиносии ўзбек Азиз Қаюмов (14, 39-40 бет), балки дар ҳошияи нусхаи шумораи 2313, ба таърихи 3 августи 1953 устод Айнӣ додааст [22]. Муаллифи мақола шоири асри XVIII ва аз Хучанд буда, услуби ашъораш ба сабки хиндӣ ва дар ашъораш аз гуфтори мардуми Бухоро истифода кардааст ва “аз мактаби адабиёти сӯфиёна бархурдор аст” [4,с.4]. Дар ин навиштаҳо ҳамаи далелҳои аз номи устод Айнӣ иброн шуда дуруст аст, ба ҷуз он чи айнан дар ноҳунак гирифтём, аз устод нестанд ва таҳрифи суханони ӯ мебошанд. Эроди дуюми Камол Ёқубӣ ба У.Каримов он аст, ки назари адабиётшиносии ўзбек А.Қаюмов (14, 39-40 бет) ба Шӯҳӣ ва эҷодиёти ӯ манфӣ буда, шоирро “маддоҳи давлати феодали”, “тарафдори содиқи зулми ваҳшиёнаи ҳукмрон” донистааст, ки саҳеҳ намебошад. Каримов дар асоси таърихи манзуми шоир дар бораи тавдини ашъораш 1174 (1760-1761) солҳои камолоти шоирро муайян кардан мехоҳад, ки муаллифи мақола он қитъаи таърихро “таърихи тавдини девони Шӯҳӣ нест” менависад. Ва муроди шоирро аз мисраи аввали он: “Гуфт Шӯҳӣ бо хирад таърихи ин ғамнома чист?” чизи дигарест, эҳтимол дар бораи қадом ғамномае, таърихи ягон ҳодиса, воқеа ё ки асар ишора карда бошад [4,с.4]. Дар ҳоле, ки аксари муҳаққиқон, аз ҷумла дар “Феҳристи нусхаҳои хаттии шарқии АИ ҚТ”, ҷилди IV дар тавсифи нусхаи 2713 омадааст, ки “замони тартиби девон”(вар. 170а) – 1174/1761 мебошад” [13,с.81]. Дар девон ин қитъаи таърих дар ду порча ва ба ду тарз ҳам ба ҳарф ва ҳам бо рақам ифода ёфтааст, ки муаллифи мақола онро дуруст шарҳ надодааст. Асли ин порчаи шеърӣ дар дастхат ба таври равшан бо сарлавҳа чунин навишта шудааст:

Таърихи тартиби девон

Ба соли хатми китобаи ба Шӯҳӣ он гуфтам,

Ки худ маро гули таърихи ин ҷаман бинамо.

Бигуфт: “Ғунҷаи матлаб туро шавад хандон,

Чу фикр реша давонад ба гулшани шуаро.

Гуфт Шӯҳӣ ба хирад таърихи ин ғамнома чист?

Ҷавоби ӯ хирад фармуд: “Мирзо Шӯҳӣ” – ст. (22, в.70а)

Бунёд шуд ин нома чу аз хомаи рангин

Фармуд: Санат алфа миа арбаъа сабъин. 1174/1761 (22, в.1706)

Агар ҳарфҳои “Мирзо Шӯҳӣ”-ро бо рақамҳои ифода намоем, он гоҳ мим-40, йот-10, ро-200, зо-7, алиф- 1, шин- 300, вов-6, хо-600, йот-10= 1174х.к./761м. ва ибораи арабии “алфа миа арбаъа сабъин” ҳам ҳамин таърихро мерасонад, ки аслан дар ду қитъаи аз ҳам чудо ва дар таърихи тартиби девон гуфта шудани он яқин буда, навиштаҳои К.Ёқубӣ “Ин пораи шеъри таърихи тавдини девони Шӯҳӣ нест” [4,с.4]. беасосу бепоя аст.

Дигар он ки ибораи арабиҳо худӣ муаллифи мақола хато навиштааст, ки дар ин ибора муаллифи мақолаи “Суханшинос най” ёдрас кардааст [15,с.7-16].

Ҳамчунин муаллифи мақола аз онҳое, ки дар мавридҳои таҳқиқи рӯзгору осори шоирони бо Мирзо Шӯҳӣ дар иртибот буда, зимнан аз ӯ ёд кардаанд, сухан ба миён оварда, дар бораи А.Дилбар дар “Ашъори мунтахаб”-и Маъдан (Душанбе, 1966), Абӯбакр Зухуриддинов дар рисолаи ба Нозими Ҷиротӣ бахшидаи ӯ, вале С.Амиркулов на дар рисолаи “Ҷунаидулло Ҳозик ва достони ӯ “Юсуф ва Зулайҳо” [2], балки китоби “Адабиёти тоҷик дар нимаи якуми асри XIX [1].дар фасли “Адабиёти нимаи аввали асри XIX” китоби “Нигоҳе ба инкишофи таърихи адабиёти тоҷик дар Мовароуннаҳр (қарни XIX) як байти Шӯҳӣи Хучандиро мисол овардааст:

Карда Тӯрон ба сухан ноз ба Эрон, ки кунун

Шӯҳӣи шоири барҷастақалом аст ин ҷо [1,с.19].

Аз ин рӯ, дар “адабиёти илмӣ ба ҷуз навиштаҳои муаллифи ин сатрҳо (яъне Усмон Каримов – С.Ҳ.), танҳо ҳамин аст” – гуфта навиштани равоншод У. Каримов асос надошта бошад, ҳам даъвои марҳум Камол Ёқубӣ ҳам таҳқиқӣ ва дақиқ набудааст.

Далелҳои муаллифи мақола нисбат ба лаҳзаҳои ҳаёти шоир, ки дар ашъори ӯ ҷой дошта бошанд ҳам, онҳо ягон соли рӯзгори ӯро муайян намеkunанд. Ҳама бар асоси ҳадсу гумони муҳаққиқон буда, зиндагӣ ва умри ӯро дар ҳолати ба пирӣ расидан ва дар рӯзгори ғурбат ва меҳнату машаққат ва дардмандию маҳчурӣ аз ёру диёр умр ба сар бурдани шоирро мерасонанд. Мулоҳизаҳои муаллиф дар бораи умри дароз دیدан ва пирӣ расидан, тақрибан дар байни солҳои 1810-1820 даргузаштани ӯ мантиқӣ ва мувофиқ ба назар мерасанд, ки мо ҳам пас аз мутолиаи ашъори шоир бар ҳамин назар мебошем, зеро дар девони шоир ба байтҳои вомехӯрем, ки аз ин маънӣ дарак медиҳанд, мисли байти зер аз маснави:

Замини заъф чандон гашта мумтад,

Ҳисоби моҳу солам рафта аз ҳад (22, 1696).

Дар мақола инчунин аз шарҳи нодурусти як қитъаи таърих аз тарафи адабиётшинос Усмон Каримов сухан рафтааст. Дар воқеъ, дар девони Шӯҳӣ дар ҳар ду нусхаи мавриди мутолиаи мо (22, 23) қитъае ҳаст, ки дар дастхати 2313 он чунин унвон дорад:

Таъйини марқади мутаҳҳари он ҳазрат низ аз ҷаноби бузургворе

Азизи аср, ки рӯҳаи ҳумои аришӣ шуд,

Тани шаҳиди латифаи ба хок фаршӣ шуд.

Тавофи марқади пурнури ӯ ҳавас дорӣ,

Мазори равзаи покаи “туроби Қаршӣ” шуд.

(22, варақи 174а; 833 варақи 303-304 аз 4, 4)

Ва ин таърих аз ашъори худӣ Шӯҳӣ мебошад, ки дар таъйини мазор ва таърихи вафоти шахси “азизи аср” гуфта шудааст ва Камол Ёқубӣ ҳам ба он бар ҳақ исрор меварзад [4,с.4]. мутаассифона дар китоби устод Усмон Каримов чунин омадааст, айнан меорем: “Дар охири варақи девони нусхаи рақами 2313 котибе сабт кардааст, ки Шӯҳӣи Хучандӣ баъди беморӣ дар Қаршӣ вафот ёфт. Котиб ба исботи фикр байти зеринро меорад:

Тавофи марқади пурнури ӯ ҳавас дорӣ,

Мазори равзаи покаи туроби Қаршӣ шуд”.

(ҳавола ба 22, варақи 1896, 12,71) ва ҳамин маънӣ бо каме тафсил ба китоби устод Абдулманнони Насриддин роҳ ёфтааст, ки маншааш навиштаи У.Каримов мебошад: “Бар мабнои иттилое, ки аз котиби девони ашъори Шӯҳӣ маҳфуз мондааст, шоир дар шаҳри Қаршӣ, ки бо номҳои “Кеш ва Шаҳрисабз” бештар шинохта шудааст, раҳт аз ин дунё барбаста, ихтиёри сафари охират кардааст.

Тавофи марқади пурнури ӯ ҳавас дорӣ,

Мазори равзаи покаи туроби Қаршӣ шуд”.

(ҳавола ба “Девони Шӯҳӣи Хучандӣ”, шумораи 2313, сах.379. 17, 249-250). Ҳамаи навиштаҳои ин муҳаққиқон агарчи аз асли мавзӯ дур нест, вале боз ҳам саҳеҳ кардан ва ислоҳи онҳо бар

тахқиқи ин масъала аз аҳамияти хос бархурдор мебошад. Дар навиштаи Усмон Каримов, ки муҳаққиқони баъдӣ шояд ба он така карда бошанд, “дар охири варақи девони нусхаи рақами 2313 котибе сабт кардааст, ки Шӯҳии Хучандӣ баъди беморӣ дар Қаршӣ вафот ёфт. Котиб ба исботи фикр байти зеринро меорад, ки байтро дидем [12,с.71]. Ва ин байтро ба варақи 189б нусхаи ёдшуда истинод мекунад. Тамоми ин далелҳо дар нусха вучуд надоранд, на “варақи охир”, на баъди беморӣ, на “дар Қаршӣ вафот ёфтанд”. Танҳо ҳамин байт дар он ҷо ҳаст, вале бо як байт пеш аз он. Варақи нусха ҳам нодуруст истинод шудааст. Дар навиштаи устод А.Насриддини Хучандӣ ҳам ин байт қанда аз байти аввали он, бе далел нусхаро шояд наомӯхта, вафоти шоирро “дар шаҳри Қаршӣ” дониста ва боз “Қаршӣ”-ро ҳамон “Кеш” ва “Шаҳрисабз” муаррифӣ кардан хатое дар хато афзудан аст ва истиноди ин байтро ба саҳифаи 379 намудан ҳам саҳеҳ нест. Ёқубӣ, ки хостааст иштибоҳи У.Каримовро ислоҳ намояд, дуруст аст, ки бори аввал ба асли ин масъала пай бурдааст, ки “ин таърих моли худ Шӯҳист, зеро дар боби таърихномаҳои ӯ ҷой дорад”, мутаассифона, ӯ ҳам дар нақли ин таърих ба саҳулқалам роҳ додааст, ки калимаҳои “аршӣ”, “фаршӣ”-ро ба шакли “арше”, “фарше” навишта, саҳифаи ин таърихномаро аз нусхаи 833 (саҳ.303-304, маҳфуз дар ДМТ) меорад, ки мутаассифона имрӯз он дастрас нест [4,с.4]. Хулосаи ин гуфтаҳо ин аст, ки таърихи мазкур аз тарафи шахси Шӯҳӣ ба “азизи аср” гуфта шудааст, ки “тани шаҳиди латифаш” дар “туроби Қаршӣ” мадфун аст ва аз ин ибораҳо охирина онҳо таърих аст, ки 1213 х.қ./1799м ҳосил мешавад то-400, ро-200, алиф-1, бо-2, коф-100, ро-200, шин-300, йот-10=1213 х.қ = 1799 мелодӣ ҳосил мешавад ва мерасонад, ки шоир то ин таърих зинда будааст ва дигар ба ҳаёти ӯ дахл надорад. Дар мақолаи дигари хеш Камол Ёқубӣ, ки муфассалтар дар маҷаллаи “Садои Шарк” [4,С.120-128]. ба ҷоп расидааст, бисёр масъалаҳои марбут ба рӯзгору осори Шӯҳии Хучандӣ ва ғалатҳои дар баргاردони шеърҳои шоир аз тарафи муҳаққиқон рӯҳдораро тавзеҳ ва тасеҳ намудааст. Аз мутолиа бармеояд, ки он бар асоси ёфтаҳои муаллиф, ки дар рисолааш [24].дарҷ аст ва ба мақолаи Абдуманнон Насриддинов “Шайдо ва Шӯҳӣ” [18].ҷоп шудааст, ҷавоб гардонидан мебошад. К.Ёқубӣ пас аз он ки дар бораи Шӯҳии Хучандӣ адабиётшиносоне, чун Азиз Қайюмов, С.Амиркулов, У.Каримов, А.Насриддинов бо мақолаҳо ва ишораҳо таҳқиқот анҷом додаанд, рисолаи илмӣ навишта, чандин мақолаҳо ба ҷоп расонидааст. Дар мақолаи ёдшуда К. Ёқубӣ фикрҳои нодурусти муҳаққиқи ўзбекро дар бораи шоири маддох ва тарафдори ҳокимону золимон будани Шӯҳии Хучандӣ маҳкум намуда, ҷиҳатҳои пешқадам ва арзиши тарбиявӣ ахлоқӣ ва мардумдӯстии ашъори шоирро таъйид ва исбот кардааст. Муаллиф аз ислоҳи фикру ақидаҳои Усмон Каримов, ки дар тақризаш ба китоби ӯ баён дошта буд ва дар боло онро баррасӣ намудем, ёдовар шуда, иштибоҳҳои муаллифи мақолаи “Шайдо ва Шӯҳӣ”-ро [18].мавриди тасеҳу танқид қарор медиҳад. Пеш аз ҳама, Камол Ёқубӣ (аҷиб он ки дар ин мақола номи муаллиф Комил Ёқубӣ ҷоп шудааст – С.Х.) ба шеърҳои, ки аз девони шоир А.Насриддинов истифода кардааст, эрод мегирад, ки хато баргاردон шудаанд. Мо барои равшан шудани масъала аввал намунаи А.Насриддинов ва баъд ислоҳи Камол Ёқубиро меорем, ки дар он ҳам нодурустӣ ва иштибоҳҳои роҳ ёфтааст ва ба ҷои ислоҳ хато кардааст. А.Насриддинов:

*Масеҳоро ба хоки пояш аз чархи баланд афтад,
Чунон аз ҳамдамон доғи ҷудоӣҳо ба дил дорам...
Расо афсонаи мушти гӯбори Шӯҳии мазлул
Гузорад, эй сабо, бар хоки Шайдои Хучанд афтад.
“Шакли дурусти мисраъҳои мазкур чунин аст” (Камол Ёқубӣ):
Масеҳо рӯ ба хоки пояш аз чархи баланд афтад,
Чунон к-аз ҳамдамон дарди ҷудоӣҳо ба дил дорам...
Расон афсонаи мушти гӯбори Шӯҳии маҳзун,
Гузорад, ассабо, бар хоки Шайдои Хучанд афтад.*

[22, в. 76б ва 77а; 6,120]. Вале он чи ба мушоҳидаи мо аз ин нусхаи девон [22] ба назар расид чунин аст: Аввалан варақи ҷойгиршавии ин шеър, ки танҳо дар ҳамин нусха омадааст (дар нусхаи 863-и, ки мавриди истифода ҳам буд, ба назар нарасид), варақҳои 77а ва байти охираш дар варақи 77б сабт мебошад. Ҳоло шакли дурусти асли матнро меорем, то хонандагон худашон қазоват намоянд, ки воқеият чиро нишон медиҳад:

*Сари ҳар қас, ки дар болини шавқаш дардманд афтад,
Масеҳоро ба хоки пояш аз чархи баланд афтад.
Чунин к-аз ҳамдамон дарди ҷудоӣҳо ба дил дорам,*

Сазад чун най фигон дар устухонам банд-банд афтад...

Расон афсонаи мушти зубори Шӯҳии маҳзун

Гузорат, эй сабо, бар хоки Шайдои Хучанд афтад [22, в. 77а-77б].

Ислоҳи Камол Ёқубӣ ба ин мисраъ ҳам, ки аввал шакли овардаи А.Насриддинов ва баъд таври тасхехшудаи онро меоварем:

То чи бошад ҳикмат, эй ёрон, аз ин эҷоди ман.

дар асли нусхаи 2313 варақи 142а ва 863-II варақи 144а ин мисраъ чунин аст, ки аз рӯи нусхаи охири Ёқубӣ овардааст:

То чӣ бошад ҳикматат, ё раб, аз ин эҷоди ман.

Дар ин ҷо ҳақ ба ҷониби Ёқубӣ бошад ҳам дар эродҳои баъдӣ ислоҳҳои ӯ баръақс хато, ғалат ва аз надонистану дуруст наомӯхтани нусхаи хаттии девони шоир гувоҳӣ медиҳанд, ки ӯ қасидаро аз маснавӣ фарқ намекунад. Ӯ ба А.Насриддинов эрод мегирад, ки гуфтааст, Шӯҳӣ “Дар тавсифи Хучанди арҷманди фирдавсмонанд” маснавие дорад. Ёқубӣ, онро на маснавӣ ва қисме аз қасидаи “Оғози хуручи боурочи амири фазилатниҳод ва садоқатосор Фозилбӣ ибни Муҳаммадсодиқбӣ” медонад, ки иштибоҳи маҳз ва камоли ноогоҳии ин муҳаққиқ мебошад, ки ҳам унвони охири ва ҳам унвони овардаи А.Насриддинов асарҳои дар шакли маснавӣ эҷод намудаи Шӯҳӣ мебошанд, ки дар навиштаҳои дигар ин бора хоҳем гуфт. Муаллифи “Тафсири чанд ғалат” таъйини замони зиндагии Шайдо ва Шӯҳиро аз тарафи А.Насриддинов ғайриилмӣ, бедалел ва аз воқеият дур медонад. Аз далелҳои, ки пас аз мутолиаи девонҳои онҳо мушаххас ва муайян мегардад Шайдо шоирест, ки ҷараёни зиндагии ӯ ба ҷорҳои охири асри XVII ва нимаи аввали асри XVIII гузаштааст ва писари ӯ Шӯҳӣ дар нимаи дуюми асри XVIII ва ҷорҳои аввали асри XIX умр ба сар бурдааст. Қитъаи таърихе, ки Шӯҳӣ дар вафоти падараш гуфтааст, аз он соли 1157 х.к./1744 ҳосил мешавад [22, в.174а] ва чанд қитъаи таърих, ки дар девони Шӯҳӣ вучуд доранд, охири соли қайди онҳо 1800 мелодиро мерасонанд. Пас ба он чи муаллифи мақолаи “Тафсири чанд ғалат” овардааст мантиқӣ ва мувофиқати илмӣ доранд.

Баҳси дигари Камол Ёқубӣ бо А.Насриддинов дар бораи аввали асри XIX ёддоште аз бозмондагони шоир доир ба зинда будани падараш ба ҳангоми сафари ӯ ба Бухоро ва дар ҳамин замон гирифтори беморӣ шудан, ки дар маснавихояш аз он ёд кардааст ва мурочиати падари ӯ ба амири Бухоро барои касби иҷозати баргашти писараш ба ватан ва ҳосил нагаштани ин иҷозат ва мактуби Шӯҳӣ ба ғазале ба падараш бо ифодаи муҳаббат ба ӯ ва ҳамватанон мебошад, ки ҳамаи инро инкор менамояд. Ба андешаи муаллифи “Тафсири чанд ғалат” “ин ёддошт далели бозғатимод буда наметавонад”. Ёқубӣ бар он аст, ки ӯ ҳам барои муайян кардани бозмондагони Мирзо Шӯҳӣ ба суроғи онҳо баромада, бо раҳнамоии Ҳофизи халқии Тоҷикистон Маъруфхӯҷа Баҳодуров бо ду нафар аз авлодони шоир дар маҳаллаи Шайдои шаҳри Хучанд, ки дар ҳамон замон (солҳои 80-уми асри гузашта –с.8) кӯчаи Р. Люксембург ном доштааст, ҳамсуҳбат мешаванд. Ҷалолов Субҳонкул ва Абдурахмонов Абдукарим аз рӯи нақли падаронашон дар хонии Қуқанд зиндагонӣ кардани шоирро тасдиқ карда буданд. Вале аз он чи А.Насриддинов навиштааст, чизе нагуфтанд [6,с.121].Мо бо мулоҳизаҳои устод Абдулманнони Насриддин пештар шинос шуда онро баррасӣ карда будем ва он навиштаҳои муҳаққиқ К.Ёқубиро ҳам манзури шумо кардем ва дар ин бора назари мо ҳамин аст, ки шоир дар Бухоро шояд буда бошад, вале ин иқомати ӯ зиёд тӯл накашидааст, зеро дар девони ӯ бештари таърихҳо ва ишоратҳо ба муҳити адабии Қуқанди он замон мебошад. Баҳси дигари дар ин мақола омада дар бораи чанду чунин таркиби нусхаҳои девони шоир мебошад, ки дар ин маврид дар мақолаи дигар баррасиҳо ва гуфтугӯ хоҳем дошт.

Муҳаққиқи рӯзгору осори шоир Камол Ёқубӣ баҳсу мунозираро бо муҳаққиқон ва пажӯҳандагони ёдшудаи Мирзо Шӯҳӣ идома дода дар соли 2000 рисолаи хурде таҳти унвони “Хат нағз бошад маънояш рост, гуфтаанд-ку!” [К.Ёқубӣ, Хат қач бошад маънояш рост, гуфтаанд-ку! – Хучанд, 2000] ба ҷоп расонида бо он эродҳое, ки ба баргардони матни ашъори Шӯҳӣ ба Усмон Каримов дошт, хатоҳо ва ғалатҳои матни ашъори шоирро дар “Гулшани адаб” [3,С.23-34].баён доштааст. Мо ба эродҳои дуруст ва нодурусти К.Ёқубӣ дар мавриди матни ғалати ашъори шоир дар ин ҷо ба баррасии байт-байти онҳо напардохта аз онҳое, ки мехоҳанд ба тафсил бо он ошно шаванд, ба ҷавоби муҳаққиқонаи Мубашшир Акбарзод ба даъвоҳои муаллифи китоб мурочиат намоянд, ки такрори онҳоро дар ин саҳифаҳо талафи вақт меҳисобем [15,с.16].

Хулоса аз ҳамаи ин гуфтаҳо он метавонад бошад, ки рӯзгору осори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ, ки дар борааш таҳқиқоти пароканда бо мулоҳизаҳои зидду нақиз анҷом ёфтааст, ҳанӯз

интизори таҳқиқоти мунсачим, пайгирона ва бодалелу мадракҳои мустанади илмӣ мебошад. Агар дар мавриди рисолаи ёдшудаи Камол Ёқубов, ки тадқиқоти муфассал дар мавриди рӯзгору осори шоир мебошад, гуфтугӯ дошта бошем, пеш аз ҳама бояд ибраз дошт, ки дар рисола бисёр масъалаҳои рӯзгору осори шоир таҳлилу баррасӣ шудаанд. Аввалан, муаллиф бинобар маълумот мавҷуд ваъи адабии замони шоирро баррасӣ кардааст, ки аз доираи таҳқиқотҳои дар ин самт иҷро намудаи адабиётшиносоне, ки дар мавриди адабиёти ин давра пажӯҳиш анҷом додаанд, берун нафтааст. Дар мавриди зиндагиномаи шоир ҳам чанд далели маълум ва бо таъйид аз байтҳои нусхаҳои девони шоир овардааст, ки мутаассифона, маълумоти тозае дар ин замина ироа нагардидааст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Амиркулов, С. Адабиёти нимаи аввали асри XIX/С.Амиркулов.-Душанбе, Ирфон, 2010.- 230 С.
2. Амиркулов, С.Чунайдулло Ҳозиқ ва достони ӯ “Юсуф ва Зулайхо”/С. Амиркулов. –Душанбе, Ирфон, 1967.-94 с.
3. Гулшани адаб. Ҷилди IV. “Намунаҳои назми тоҷик асрҳои XVIII – ибтидои асри XX. Тартибдихандагон: А.Афсаҳзод, Л.Сулаймонова, Ҷ.Додалишоев.- Душанбе, Ирфон, 1980. - 464 с.
4. Ёқубӣ, Камол. “Дар кори илмӣ шитобкорӣ нашояд!”/К.Ёқубӣ/ Адабиёт ва санъат. 1991-17 октябр.
5. Ёқубӣ, Камол. Тадқиқоти муҳим дар соҳаи адабиётшиносӣ/К.Ёқубӣ/ Мактаби советӣ,-1975.- №5, С. 62-64.
6. Ёқубӣ, Камол. Тафсири чанд ғалат/К.Ёқубӣ/ Садои Шарқ. 1988, №10, С. 120-128.
7. Ёқубӣ, Камол. Хат қач бошаду маънояш рост, гуфтаанд-қу! /К.Ёқубӣ.-Хучанд, 2000.
8. Ёқубов, Камол. Ақидаҳои сиёсӣ – иҷтимоии Шӯҳии Хучандӣ /К.Ёқубов/ Сборник статей аспирантов кафедры марксистско-ленинской филологии ТГУ имени В.И.Ленина. – Душанбе, 1973, С. 66-73;
9. Ёқубов, Камол. Ақидаҳои тарбиявӣ-ахлоқии Шӯҳии Хучандӣ /К.Ёқубов/ Мактаби советӣ. - 1971.- №1, С. 36
10. Ёқубов, Камол. Таҳқиқоти муҳим дар соҳаи адабиётшиносӣ// Мактаби советӣ.- 1975.- №5, С.62-64.
11. Каримов, Усмон. Адабиёти тоҷик дар нимаи дууми асри XVIII ва нимаи аввали асри XIX/ У. Каримов.-Душанбе, Дониш, 1974.- 188 с.
12. Каталог восточных рукописей Академии наук Таджикской ССР, том IV, под редакцией и при участии академии АН Таджикской ССР профессора А.М. Мирзоева и М.И.Занда. – Душанбе: Дониш, 1970. С.- 81-82.
13. Қаюмов, Азиз. Қўқон адабий муҳити. Тошкент, 1961.- С. 39-40,
14. Мубашир, Акбарзод. Суханшинос най /М.Акбарзод//Сухан з-осмонҳо фуруд омадааст. Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе, Адиб, 2008. – 288 с.
15. Мубашир, Акбарзод. Суханшинос най//М.Акбарзод// Рӯзн.Адабиёт ва санъат. - 2002.
16. Насриддини, Хучандӣ, Абдулманнон. Тазкираи шуарои Хучанд.–Хучанд; Ношир, 2015.- 512 с.
17. Насриддинов, Абдуманнон. Шайдо ва Шӯҳӣ// Адабиёт ва санъат. 1986.-14 декабр
18. Неъматзода, Т. Шӯҳии Хучандӣ / Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. –Душанбе: Сарредаксияи илмӣи энциклопедияи советии тоҷик, ҷ.3.Д.2004.-С. 388-389.
19. Неъматзода, Т. Шӯҳии Хучандӣ / Энциклопедияи советии тоҷик. –Душанбе: Сарредаксияи илмӣи энциклопедияи советии тоҷик, 1988, ҷилди 8.-179 с.
20. Шодиев, Эргашалӣ. Мирзо Шӯҳии Хучандӣ // Ҳақиқати Ленинобод. 1992.-30 январ
21. Шӯҳии Хучандӣ. Девони Шӯҳии Хучандӣ, шумораи 2313 маҳфуз дар захираи дастнависҳои ИШ АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон.
22. Шӯҳии Хучандӣ. Девон. Девони Шӯҳии Хучандӣ, шумораи 863-II Маркази мероси хаттии АМИТ, варақи 546.
23. Яқубов, Камол. Шуҳи Ходжанди и его творчество. Диссертация на соискания учёной степени к.ф.н./К.Якубов.-Душанбе, 1980. –206 с.

REFERENCES:

1. Amirkulov, S. Literature of the first Half of the XIX-th Century / S.Amirkulov. – Dushanbe: Cognition, 2010. - 230 p.
2. Amirkulov, S. Junaidullo Hoziq and his Story Entitled as “Yusuf and Zulaikho” / S. Amirkulov. – Dushanbe: Cognition, 1967. - 94 p.

3. Gulshani Adab. - V.IV. "Patterns of Tajik Poetry Referring to the XVIII-th – the early XX-th Centuries. Compilers: A.Afsahzod, L.Sulaimonova, J.Dodalishoev. – Dushanbe: Cognition, 1980. - 464 p.
4. Yokubi, Kamol. There Is no Rush in Scientific Work! / K. Yokubi / Literature and Art. October 1991. – 17 p.
5. Yokubi, Kamol. An Important Research in the Field of Literary Criticism / K. Yokubi / Soviet School, -1975.-№5. – P. 62 - 64.
6. Yokubi, Kamol. Certain Misinterpretations / K. Yokubi / The Voice of Orient. 1988, №10, - P. 120-128.
7. Yokubi, Kamol. The Line Is Crooked, but its Meaning Is True: they said!/K.Yokubi.– Khujand, 2000.
8. Yokubov, Kamol. Shukhii Khujand's Political and Social Ideas /K.Yokubov/ Collection of articles of graduate students of the department of Marxist-Leninist philology under TSU named after V.I. Lenin. - Dushanbe, 1973, - P. 66-73.
9. Yokubov, Kamol. Shukhii Khujandi's Educational and Moral Ideas /K.Yokubov/ Soviet School. - 1971. - №1, - P. 36.
10. Yokubov, Kamol. An Important Research in the Field of Literary // Soviet School.- 1975.- №5, P. 62 - 64.
11. Karimov, Usmon. Tajik Literature Referring to the second Half of the XVIII-th Century and the first Half of the XIX-th Century / U.Karimov. – Dushanbe: Knowledge, 1974. - 188 p.
12. Catalog of Oriental Manuscripts of the Academy of Sciences of the Tajik SSR, Volume IV, under the editorship and with the participation of the Academy of Sciences of the Tajik SSR, Professor A.M. Mirzoeva and M.I. Zanda. - Dushanbe: Knowledge, 1970, - P. 81-82.
13. Kayumov, Aziz. Kokand Literary Circle. - Tashkent, 1961. – P. 39-40.
14. Mubashir, Akbarzod. You Are not an Orator / M.Akbarzod // Speech Came down from the Heavens. Collection of articles. – Dushanbe: Man-of-Letters, 2008. - 288 p.
15. Mubashir, Akbarzod. You Are not an Orator // M.Akbarzod // The Day of Literature and Art. - 2002.
16. Nasriddin, Khujandi, Abdulmannon. Anthology of Khujandian Poets. – Khujand: Publisher, 2015. - 512 p.
17. Nasriddinov, Abdumannon. Shaido and Shukhi // Literature and Art. December 14-14, 1986.
18. Nematzoda, T. Shukhii Khujandi / Encyclopedia of Tajik Literature and Art. – Dushanbe: Chief Scientific Editor of the Tajik Soviet Encyclopedia, vol.3.D.2004.-S. 388-389.
19. Nematzoda, T. Khujand joke / Tajik Soviet Encyclopedia. - Dushanbe: Chief scientific editorial-board of the Tajik National Encyclopedia, 1988. - V.8. - 179 p.
20. Shodiev, Ergashali. Mirzo Shukhii Khujandi // The Truth of Leninabad.1992. January 30.
21. Shukhii Khujandi. Shukhii Khujandi's Divan, number 2313 Is Stored in the Manuscript Kept in Tajikistan Republic Academy of Sciences.
22. Shukhii Khujandi. Divan. Shukhii Khujandi's Divan, number 863-II the Center of Written Heritage under Tajikistan Republic Academy of Sciences, - sheet 54b.
23. Yokubov, Kamol. Shukhii Khujandi and his Creations: candidate dissertation in philology / K. Yakubov. – Dushanbe, 1980. – 206 p.